

Om de to fremstillinger udenværker kun nogle få linier. Ågrens bredere plads har formentlig tilladt ham større udførlighed og stilistisk frihed end Rystad, der har måttet holde en streng økonomi. Alligevel har Rystad formået at give sin fremstilling fylde og liv, selvom oversættelsen til dansk (ved redaktør Ole Schierbek) undertiden forfalder til platheder eller dårlige konstruktioner (f.eks. den indholdsløse eller meningsløse brug af ordet 'nogle' s. 9, 75, 126, 290), undertiden også til misforståelser. Mon ikke Ludvig XIVs 'uansvarlighed' overfor andre end gud burde have været 'ansvarsfrihed'?

Det understøttende og stadig overdådige billedmateriale er som vanligt lydefrit, selvom 'Politikens' billedtekster ikke altid er det, og selvom 'Aschehous' indskudte 'ruder' med kuriosa eller illustrerende anekdoter kan virke distraherende for læsningen. Fælles er naturligvis hovedvægten på samtidigt billedmateriale, men det er unægteligt sjovt, når Ågren undertiden griber til illustrationer udenfor de strenge, kronologiske rammer. Eksempelvis (s.128) Pablo Picasso's fremstilling af don Quijote (som vel tåler sammenligning med Vilhelm Marstrands, i sin opfattelse beslægtede), portrættet af Erich von Stroheim i preussisk generalstabs-krigsmaling (s.228), heroiserende preussisk historiemaleri (s.236) eller Ludvig II af Bayerns mareridt af et slot i Neuschwanstein, en blanding af rædselgotik, florentinsk stil osv. (s.241). Det kaster uventede sidelys over hovedmotiver.

E. Ladewig Petersen

KNUD J.V.JESPERSEN: Danmarks historie bind 3. Tiden 1648-1730. København, Gyldendal 1989. 376s. 425 kr.

I mange år så danske historikere med misundelige øjne på deres svenske kolleger, når talen faldt på Jerker Roséns og Sten Carlssons »Svensk Historia« bd. I-II (1962). Med dette værk havde svenskerne ikke kun en god fremstilling af deres eget lands historie, men nok så vigtigt også en bibliografisk gennemgang af de vigtigste afhandlinger og forskningssynspunkter, der lå til grund for de enkelte kapitler i fremstillingen. Der var med andre ord tale om en Sveriges historie og en svensk forskningshistorie i ét og samme værk.

Nytten heraf er åbenbar. I en sammentrængt og overskuelig form kan læseren få et godt overblik over den vigtigste forskning om et givet emne eller tidsperiode. Alternativet er mere møjsommeligt at gennemgå de

forhåndenværende bibliografier, bog- og tidsskriftindeks og søge efter artikler og bøger, som opsummerer den ældre forskning på et givet område. Det sidstnævnte kan være som at lede efter en nål i en høstak.

Et værk af samme støbning som Roséns og Carlssons fandtes ikke i Danmark. Nok var de nyere Danmarks historier begyndt at bringe en kommenteret litteraturliste i slutningen af værket eller i hvert bind, men der var ikke tale om en dyberegående systematisk forskningsoversigt. Det var derfor meget glædeligt, at forlaget Gyldendal sammen med en kreds af fremtrædende historikere besluttede ikke kun at gøre svenskerne kunsten efter men også at overgå dem. I stedet for to bind skulle den danske pendant til Rosén og Carlsson bestå af 5 bind – et antal som senere endda blev forøget til 9.

I 1977 udkom det første bind, som omhandlede perioden fra oldtiden frem til 1340. Det var skrevet af Inge Skovgaard-Petersen, Aksel E. Christensen og Helge Paludan. I redaktionen sad Aksel E. Christensen, H. P. Clausen, Svend Ellehøj og Søren Mørch. I forordet udtaltes det, at værket havde til formål ikke blot at give en oversigt over landets historie, men også at redegøre for den forskning, der lå til grund for en sådan syntese. Værket skulle henvende sig til alle, som i en undervisningssituation eller på egen hånd ville søge at trænge dybere ind i problemer inden for Danmarks historie. Som sådan skulle det vise vej til et videregående studium også for andre end faghistorikere. Det ambitiøse projekt løb dog hurtigt ind i vanskeligheder. Flere af de påtænkte forfattere til de enkelte bind faldt fra med forsinkelser til følge. Samtidig skrumpede redaktionen ind, så den i dag kun består af Søren Mørch. Resultatet er blevet en noget svingende udgivelsestakt. I skrivende stund mangler endnu et par af de sidste bind. Ikke desto mindre er der tale om et imponerende værk, der i sin helhed er et nyttigt og solidt værktøj for dansk historisk forskning.

De fleste bind ligger kvalitativt på et højt niveau. Enkelte skævere i nogle af bindene har desværre ikke kunnet undgås. At en forfatter i litteraturgennemgangen har overset et eller andet vægtigt bidrag til et bestemt emne, må man lære at leve med. Værre er det, når den historiske fremstilling indeholder direkte forkerte oplysninger. Den slags sjusk er ærgerlig, især da værket bl.a. henvender sig til studerende og andre fagfolk, som kan forledes til at gengive disse urigtige oplysninger i egne fremstillinger. En mere striks redaktion og andre fagfællers gennemlæsning af manuskriptet kunne havde hindret sådanne bommerter.

Den slags skønhedsfejl skæmmer ikke det nylig udkomne bd.3 om tiden 1648-1730. Det var oprindelig planen, at Svend Ellehøj skulle have skrevet dette bind, men på grund af sygdom måtte han afstå herfra. I

stedet påtog Knud J.V.Jespersen sig opgaven at lukke hullet mellem de tidligere udkomne bd.2 og bd.4. Ved anmeldelsen af den foreliggende bog er det naturligt at lægge vægten på to ting: (1) den rent historiske skildring af perioden – og der med bogens funktion som en Danmarks historie, og (2) den bibliografiske nytteværdi som oversigtsværk over periodens forskning. I det følgende vil gennemgangen af bogen blive disponeret ud fra disse to kriterier, selv om en vis overlapning ikke kan undgås.

Bogen er inddelt i 12 kapitler. Efter et større indledende kapitel præsenteres det danske samfund, som det så ud omkring 1650. Herpå følger en række kapitler om forfatning og forvaltning ved 1650, økonomisk og social udvikling 1650-1700, Danmarks og Sveriges indbyrdes rivalisering 1648-1660 samt adelsvældens fald 1660. Tilsammen fylder disse kapitler halvdelen af bogen. De resterende 6 kapitler omhandler enevældens etablering, indre forhold under den unge enevælde, Danmark og udlandet 1660-1699, lavkonjunktur og krigsøkonomi 1700-1730, den personlige enevælde i krigens tegn 1699-1730, og en kort sammenfatning om stat og samfund ved 1730.

Ved gennemlæsningen af bogen springer det i øjnene, at de første 12 år mellem 1648-1660 har fået løvens part, mens de resterende 70 år under den yngre enevælde må »nøjes« med at lægge beslag på den anden halvdel af bogen. Selv om man retfærdigvis må trække det indledende kapitel fra, og kapitlet om »økonomisk og social udvikling« rækker ind i enevældens tid, er der tale om en klar prioritering af stoffet før 1660. Uden tvivl er det forfatterens nedenfor omtalte magtstatsteoretiske indfaldsvinkel til stoffet, der har forledt ham hertil, samt hans egen interesse for og særlige kendskab til adelsvældens sidste årtier i Danmark. Læseren nyder da også godt af det sidstnævnte i rigt mål. Man kunne flere steder ønske sig, at det samme havde været tilfældet med tiden efter 1660. I nogle kapitler bliver der her malet med en for bred pensel, som det f.eks. er tilfældet i kapitlet om de indre forhold under den unge enevælde. Dette være sagt ikke som en kritik af det, der er skrevet om tiden under enevælden, men som en kritik af den forskellige vægtning af stoffet før og efter 1660 og hermed detaljeringsgraden. Uden at overskride bogens nuværende sidetal kunne forfatteren f.eks. med fuld ret have beskåret kapitlet om »forfatning og forvaltning ved 1650« – der i hovedtrækkene må formodes bekendt fra det foregående bind – og ladet denne spaltepads komme fremstillingen af tiden efter 1660 til gode.

De enkelte kapitler i bogen er stramt disponerede. Sproget er godt og teksten letlæselig. Frem for enkeltbegivenheder og personschildringer har forfatteren lagt vægt på analyser af samfundets opbygning og de drivende

kræfter i udviklingen. Det er her lykkedes ham at tegne et skarpt billede af det danske samfund i anden halvdel af 1600-tallet og begyndelsen af 1700-tallet. Det gælder f.eks. de forskellige stændergruppers sammensætning, deres sociale placering og glidningerne her inden for, statens administrative opbygning og ikke mindst den stærkt ekspanderende statshusholdning med øget skattetryk til følge. På disse felter hæver bogen sig et godt stykke over de fleste andre Danmarkshistoriske fremstillinger.

Ved behandlingen af ét emne kniber det imidlertid. Det er skildringen af regeringens erhvervs politik, hvor det omtalte problem med disponeringen af bogen kommer klart til syne. Det er f.eks. tilfældet ved omtalen af toldpolitikken. Toldlovgivningen betegnes nok s. 105-106 som én af de tre grundpiller i regeringens erhvervs politik, men man får nærmest indtryk af, at den ophører efter 1660. Toldrullerne 1651 og 1655 nævnes, mens enevældens store toldforordninger 1672, 1683, 1686 og 1691 lades helt uomtalte. I betragtning af, at de sidstnævnte fik en langt større betydning for især den danske handel end 1650'ernes toldruller, og at nogle af dem var stærkt med til at bringe Danmark på kollisionskurs med Holland, havde de nok fortjent et par linjer.

Tilsvarende er omtalen s. 106-109 af den danske handels- og industri politik for tynd, hvor man ikke får et ordentligt indtryk af de strenge, som regeringen søgte at spille på. I den henseende er karakteristikken af erhvervs politikken som forfejlet alt for ensidig. Godt nok satte den ikke mange frugter i provinsens købstæder, men den var medvirkende til Københavns vækst. Det havde her været berettiget at nævne nogle flere af de store erhvervs politiske initiativer i 1670'erne og 1680'erne – årtier som forfatteren ellers i anden sammenhæng betegner som rige reformperioder. F.eks. ville der have været god grund til at omtale den sejlvede sjettedelsmoderation og ikke mindst defensionsskibsordningen, der med sin relative succes var en torn i øjet på hollænderne. Der var således en afgjort forskel på disse foranstaltninger og Christian 4.s »eksperimenter«. Forfatteren har derfor ikke ret i sin negative vurdering af det første Kommercekollegium (1668), som han s. 188 ikke tillægger nogen betydning. Tværtimod. Efter at det var blevet reorganiseret i 1670, kom det i de følgende to tiår til at spille en central rolle i den danske erhvervs politik. Da roret – presset af hollænderne – blev lagt om i slutningen af 1680'erne, var der derimod ikke længere brug for det. I den forbindelse havde det været på sin plads i kapitlet »Danmark og udlandet 1660-1699« at nævne det stadig mere anspændte forhold til Holland i 1680'erne, der 1687 førte til en regulær handelskrig.

I småtingsafdelingen er der ikke meget at sige til forfatterens grundige

fremstilling. Side 220-221 havde det været berettiget at nævne, at det var det finansielle uføre, der var stærkt medvirkende til Peter Brandts fald, samt at staten netop i disse år omkring 1690 var på randen af økonomisk ruin. Tilsvarende giver omtalen s.271 af toldindtægternes fordeling mellem hovedstaden og resten af landet ikke et fulgyldigt billede af vareomsætningens fordeling, da der må regnes med et meget betydeligt smugleri i provinsen. Til sidst i denne sammenhæng kun et suk over den ringe gengivelse af Danmarkskortet på side 13. Enten må man vælge et kort, der trykkes teknisk egner sig til formålet, eller også må man lade være med at bringe det.

I bibliografisk henseende lever Knud J. V. Jespersens fremstilling fuldt ud op til de krav, man må stille til en moderne dansk forskningshistorie. Med rette koncentrerer forfatteren sig om de forhold, der er specifikke for den behandlede periode, idet han med hensyn til den generelle omtale af kildegrundlag, arkivhistorie og forskningssituation, henviser til bd. 2 og 4 samt E. Ladewig Petersens bog »Fra standssamfund til rangssamfund 1500-1700«.

I det indledende kapitel giver forfatteren (s.21-30) en god kilde- og forskningsmæssig introduktion til de overordnede problemstillinger. Forfatteren skelner her mellem tre forskningstraditioner: J.A. Fridericia-traditionen for tiden inden 1660, Edvard Holm-traditionen for tiden efter statsomvæltningen og endelig en ny forskningstradition, som man kunne fristes til at kalde »Odense-traditionen«. Mens Fridericia-traditionen som overordnet mål søgte at forklare, hvorfor adelsstyret i 1660 måtte give op over for kongemagten, er Edvard Holm-traditionen brugt som en samlebetegnelse for de mange forskellige forskningsbidrag, der i de sidste 100 år er fremkommet om den yngre enevælde. Som en art syntese af disse to ældre forskningstraditioner er der inden for de sidste to årtier fremstået en ny, der koncentrerer sig om statens vækst i løbet af 1600-tallet. Vigtige bidragydere er Leon Jespersen, Knud J. V. Jespersen og E. Ladewig Petersen. Der er i denne forskningsretning tale om et forsøg på at lave en sammenhængende fortolkning af 1600-tallets danske historie med statsmagtens udvikling som fortolkningsgrundlag. Nøgleord er begreber som »magtstat«, »skattestat« og »militærstat«. Det er da også denne tilgangsvinkel, der præger Knud J. V. Jespersens fremstilling af Danmarks historie 1648-1730.

En konsekvens af den nye synsvinkel er det, at den betydning, som statsomvæltningen i 1660 hidtil er blevet tillagt som periodeskel, bevidst nedtones meget stærkt. I stedet har forfatteren valgt at sætte en tyk streg under året 1648. Det begrundes s. 174 med, at »den enestående betoning af centralmagtens stilling i 1648-håndfæstningen markerede den dynami-

ske statsmagts sejr over den statiske sædvaneretlige privilegiestruktur, og begivenhederne i efteråret 1660 afgjorde, at det blev kongemagten og ikke rigsrådet, som i fremtiden skulle præsidere over den nye magtstat«. Følgelig konkluderer forfatteren s. 175, at det politiske systemskifte i 1660 ikke indebar en pludselig forandring i de grundlæggende magtstrukturer, der allerede havde fået et klart politisk udtryk i 1648. Denne tolkning har dog i praksis voldt forfatteren nogen vanskelighed, idet han andre steder i bogen skriver – som det f.eks. er tilfældet s. 158-159 – at enevældens indførelse i 1660 var »et af de mest gennemgribende politiske systemskifter i Danmarks historie« og »et fuldstændigt politisk systemskifte«. Som de citerede linjer viser, er det selv med den bedste vilje nok ikke muligt, at frakende statsomvæltningen den plads den indtager som en skillelinje i Danmarks politiske historie. Noget andet er, som forfatteren også stærkt betoner, at enevældens indførelse skal ses i sammenhæng med statsmagtens generelle vækst, og som sådan havde dybe rødder i den foregående periode. Men også her forekommer begivenhederne i 1660 et være kulminationspunktet, hvor håndfæstningen i 1648 var et skridt på vejen.

Diskussionen om »skillelinjer« er dog ikke så afgørende. Vigtigere er de væsentlige bidrag som den omtalte nye forskningsretning – og dermed forfatteren til bd. 3 af Gyldendals Danmarks historie – yder til forståelsen af de lange linjer i den danske statsmagts vækst i løbet af 1600-tallet. En inspirationskilde har her bl.a. været Svend Aage Hansens disputats »Adelsvældens grundlag« (1964), der får en meget rosende omtale i Knud J. V. Jespersens bog.

Den indledende gennemgang af materiale, hjælpemidler og forskning efterfølges af en omtale af periodens Danmarks historiske fremstillinger. Herpå følger som afslutning til hvert kapitel en litteraturoversigt med omtale af den vigtigste forskningsdiskussion. Denne gennemgang er meget instruktiv og giver et godt og omfattende overblik over det fond af viden den historisk interesserede i dag kan øse af. Forfatteren har her ydet en fortjenstfuld og slidsom indsats. En ting er at skildre en periodes historie, hvilket kan være vanskeligt nok. Mere indsigt kræver det imidlertid også at holde rede på, hvad andre forskere har ment om dette eller hint i de sidste 100 år, hvordan de indbyrdes forholder sig til hinanden og hvilken værdi deres bidrag i dag må tillægges.

Kun på et felt har det ifølge anmelderens vurdering knebet for forfatteren at følge med i den nyere litteratur. Lige som det var tilfældet med skildringen af enevældens erhvervspolitik er også omtalen af litteraturen herom mangelfuld. Det må således undre, at Anders Monrad Møllers vægtige bidrag i form af bøgerne »Fra galeoth til galease. Studier

i de kongerigske provinsers søfart i det 18. århundrede« (1981), og »Frederik den Fjerdes Kommercekollegium og kongelige danske rigers inderlig styrke og magt« (1983) samt den lille men vigtige afhandling »Skibsmålingen i Danmark 1632-1867« (Handels og Søfartsmuseet på Kronborg. Årbog 1974 pp. 16-47) ikke er nævnt. Det samme gælder Peter Uffe Meiers bog »Omkring de fire species. Dansk merkantilistisk stabel- og navigationspolitik i 1720'erne« (1981), der er helt central for forståelsen af handelspolitikken i de sidste 10 år af Frederik 4.s regeringstid. For egen regning kan også nævnes »Flådemagt og protektionisme. Træk af defensionsskibsordningen i Danmark-Norge i 1600-tallet« (Erhvervs-historisk Årbog 1987). Til gengæld er E. Ladewig Petersens bidrag til »Odense bys historie« bd. II nævnt ikke mindre end 5 gange i den afsluttende litteraturliste s. 362-363. Selv om der er tale om forskellige kapitler i bogen burde en enkelt henvisning til selve værket – som også optræder i litteraturlisten – være nok.

Trods disse nålestik må det siges, at forfatteren har haft en heldig hånd ved løsningen af opgaven. Han demonstrerer et omfattende og solidt kendskab til såvel periodens historie som den forskning, der ligger til grund herfor. Resultatet er blevet en meget vellykket fremstilling, der vil stå distancen i mange år fremover. Historisk interesserede kan trygt ty til dette bind af Gyldendals Danmarks historie, når de vil give sig i kast med emner, der ligger inden for adelsvældens sidste år eller den yngre enevældes tidsalder.

Henrik Becker-Christensen

IB GEJL: Inden for Snorene. Fondsbørsvekslerernes historie – især til 1945. Udgivet for Foreningen af Fondsbørsvekslerere af Erhvervsarkivet. Århus 1989. 349 s. Ill. Kr. 300.

Sjældent forekommer det, at organisationer eller virksomheder fejrer deres nedlæggelse med at udgive et festskrift eller en fremstilling af egen historie, når det hele er forbi. Post festum. Men det er just det, Foreningen af Fondsbørsvekslerere har gjort. Den 8. marts 1989 afholdt Foreningen generalforsamling – efter at snorene var taget ned i noterings-salene, der er gjort overflødige af børsreformen. Punkt 3 på dagsordenen lød: »Forslag om Foreningens opløsning«. Generalforsamlingen fulgte forslaget. Og tre måneder senere udkom Ib Gejls bog – et gravskrift over en lille, men spændende og farverig erhvervsgruppe, hvis indflydelse